ผู้หญิงในทัศนะของกวีและศิลปินเซอร์เรียลิสต์
Women from the Viewpoint of Surrealist Poets and Artists

สดชื่น ชัยประสาธน์
Sodchuen Chaiprasathna

บทคัดย่อ

ออองเดร เบรอตง กวีและหัวหน้ากลุ่มเซอร์เรียลิสม์ ได้เขียนระบุไว้ในแถลงการณ์ตอนหนึ่งว่า "ในกลุ่มเซอร์เรียลิสม์ ผู้หญิงจะได้รับความรักและยกย่องดุจ 'มหาสัญญา'..." กวีและศิลปินเซอร์เรียลิสต์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชายเชื่อว่าการมีความรักที่คลั่งไคล้และการมีเพศสัมพันธ์กับหญิง จะทำให้ชายสามารถหยั่งถึงความเร้นลับของโลกภายนอกกับโลกภายในตนเอง ทั้งสามารถบรรลุถึง "ความหลุดพ้น" และกลายเป็นคนใหม่มีชีวิตใหม่ที่มีค่าได้ พวกเขาจึงสร้างผลงานที่เกี่ยวกับผู้หญิงและกามารมณ์ด้วยกลวิธีการนำเสนอที่ก้าวร้าวแต่แยบยล (โดยใช้ภาพพจน์ ความเปรียบ สัญลักษณ์ และความหลายนัย) นอกจากนี้ยังใช้ผู้หญิงและเรื่องเพศเป็นอาวุธเพื่อต่อต้านกฎเกณฑ์และค่านิยมของชนชั้นกลาง และเพื่อสร้างความตกตะลึงแก่ผู้รับสารด้วย

แนวคิดและวิธีการของกวีและศิลปินเซอร์เรียลิสต์ที่นำเสนอเรื่องเพศและผู้หญิงดังกล่าวชวนให้ตั้งคำถามเกี่ยวกับทัศนคติของพวกเขาในด้านภาพลักษณ์ บทบาท และสถานภาพของสตรีมิใช่น้อย

Abstract

Andreé Breton, poet and leader of the surrealist group, wrote in one of the Manifestos : "In Surrealism, women are loved and considered as 'the great Promise'." "Most of the members of the group, who were male poets and painters, believed that having passionate sexual relations with women enabled them to reach the secrets of the outer and inner world ; to reach "salvation" in this actual life and finally to become new and valuable persons. Therefore, Surrealist poets and painters often created their works on women and erotism by using aggressive but well-thought techniques : imagery, symbols, metaphors and ambiguity. By this way, they used women and

---

บทความนี้ประกอบการบรรยายในโครงการเสวนาเรื่อง "ผู้หญิงในศิลปะและวรรณคดี" นำเสนอเมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2546 ณ ห้องเรียนสตรีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

sexuality as weapons to revolt against bourgeois values and conventions and also to provoke shocking effects or surprises among readers and spectators.

The themes and techniques of these surrealist artists invite us to question their attitude to women's image, roles and status.

ก่อนที่จะกล่าวถึงประเด็นสำคัญ ขอปูพื้นฐานเกี่ยวกับลัทธิเซอร์เรียลิสม์อย่างคร่าว ๆ[1] ดังนี้

เซอร์เรียลิสม์ (Surrealism) เป็นขบวนการหรือลัทธิทางศิลปะและวรรณกรรม ที่ก่อตั้งขึ้นในประเทศฝรั่งเศส มีบทบาทระหว่างช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หัวหน้ากลุ่มเซอร์-เรียลิสต์เป็นกวี ชื่อออองเดร เบรอตง (André Breton) สมาชิกกลุ่มระยะแรกประกอบด้วยกวีและศิลปินชาวฝรั่งเศส ชาวยุโรป และชาวอเมริกัน ที่เป็นชายหนุ่มวัยฉกรรจ์ อายุไม่เกินเบญจเพสทั้งหมด ระยะหลังจึงมีกวีและศิลปินหญิงมาร่วมบ้าง ผลงานและกิจกรรมที่แปลกใหม่ ท้าทายและมีพลังสูงของพวกเซอร์เรียลิสต์รุ่นแรกส่งอิทธิพลที่เด่นชัดแก่กวีและศิลปินในหลายประเทศ ทั้งในทวีปยุโรป อเมริกาเหนือและใต้ เอเชีย (ญี่ปุ่น) รวมทั้งประเทศไทย[2]ด้วย

เซอร์เรียลิสม์ เป็นผลผลิตที่สืบเนื่องจากการต่อต้านสงครามโลก กล่าวคือระหว่างที่เกิดสงครามครั้งที่ 1 เบรอตงซึ่งเป็นนักเรียนแพทย์ ผู้สนใจกวีนิพนธ์และทฤษฎีของซิกมุนด์ ฟรอยด์ ได้ถูกเกณฑ์ไปทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยแพทย์ดูแลรักษาคนไข้โรคจิตจำนวนมากในโรงพยาบาลทหาร จนกระทั่งสงครามยุติ ผลกระทบจากมหาสงครามครั้งนี้ได้ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทั้งทางด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และความสำนึก เบรอตงและเพื่อน ๆซึ่งกลายเป็นคนว่างงานไร้การเหลียวแลจากทางการและสังคม รู้สึกอึดอัดคับข้องใจอย่างยิ่ง พวกเขาตั้งข้อสงสัยและต่อต้านโลกที่เป็นจริงรอบตัวซึ่งมีส่วนทำให้พวกเขาอยู่ในสภาพที่ไร้ค่า ไร้ศักดิ์ศรี ด้วยความรู้สึกที่ถูกบีบคั้นถึงที่สุด พวกเขาจึงพยายามหาทางที่จะแก้ปัญหาชีวิต ต้องการปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระ หลุดพ้นจากสภาพของ "นักโทษ" ที่ถูกจองจำด้วย "โซ่ตรวน" ของสังคมทั้งปวง

นับตั้งแต่ ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462) เบรอตงและเพื่อน ๆ ได้เข้าร่วมกลุ่มดาดา (Dada) ซึ่งหัวหน้ากลุ่มคือ Tristan Tzara ย้ายฐานจากซูริคมาอยู่ที่ปารีส เป้าหมายของกลุ่มดาดาคือต่อต้านสงครามและมุ่งใช้วิธีการที่ก้าวร้าวและรุนแรงทำลายล้างสิ่งที่พวกเขาถือว่าเป็นเชื้อโรคร้ายที่จะก่อให้เกิดสงครามต่อไปอีก นั่นคือค่านิยมทุกชนิดของชนชั้นกลางและอารยธรรมตะวันตก

ในปี ค.ศ. 1924 (พ.ศ. 2467) เบรอตงและเพื่อน ๆ ได้แยกตัวออกมาตั้งกลุ่มเซอร์เรียลิสม์ เนื่องจาก**ต้องการแสวงหาความรู้**เกี่ยวกับ**ตัวเอง**และ**โลก**อย่างแท้จริง โดยไม่ถูกบิดเบือน ปิดกั้นหรือจำกัดด้วยขนบประเพณีวัฒนธรรม การศึกษา ตลอดจนกฎเกณฑ์ของเหตุผลหรือข้อห้ามของสังคมและศาสนาทุกชนิด เบรอตงและ

---

[1] ผู้ที่สนใจรายละเอียด โปรดอ่านหนังสือเรื่อง ***การตีความความเป็นจริงในกวีนิพนธ์และจิตรกรรมเซอร์เรียลิสต์ในฝรั่งเศส ค.ศ.1919-1969*** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป พิมพ์ครั้งที่ 2, 2537.

[2] โปรดอ่านรายงานการวิจัยของ สดชื่น ชัยประสาธน์ เรื่อง ***จิตรกรรมและวรรณกรรมแนวเซอร์เรียลิสต์ในประเทศไทย พ.ศ. 2507-2527*** สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์จัดพิมพ์ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร (กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์, 2539)

สมาชิกกลุ่มเห็นว่าวิธีขบถต่อต้านแบบดาดายังเหมาะสมกับการขจัดอุปสรรคที่กีดขวางการเข้าถึงความรู้หรือความเป็นจริงที่สูงส่งนี้ จึงนำวิธีขบถต่อต้านของพวกดาดามารับใช้เป้าหมายใหม่ด้วย ในปีเดียวกันนี้เบรอตงออกแถลงการณ์ (Manifeste du Surréalisme) ประกาศจุดยืน ปรัชญา หรืออุดมการณ์ของกลุ่มซึ่งมุ่งเน้น**การแสวงหาความเป็นจริงสูงสุด** และ**เสรีภาพ** ปรัชญาของเซอร์เรียลิสม์ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหลายทาง แต่ที่เด่นชัดที่สุด ก็คือ ทฤษฎีของฟรอยด์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องการให้ความสำคัญต่อพลังและความเร้นลับของจิตไร้สำนึกซึ่งอยู่นอกเหนือการควบคุมของเหตุผล และการตีความ**ความฝัน**โดยเชื่อมโยงกับเรื่องเพศ ทั้งนี้พวกเซอร์เรียลิสต์เน้นเรื่องสัญชาตญาณมุ่งเป็น (EROS) โดยเฉพาะ *แรงปรารถนา หรือพลังขับทางเพศ* (ลิบิโด) มากที่สุด

ทฤษฎีของฟรอยด์ เป็นเรื่องต้องห้ามในประเทศฝรั่งเศสในขณะนั้น แต่เป็นที่ชื่นชมของเบรอตงและสมาชิกกลุ่มเซอร์เรียลิสต์ที่เป็นชายวัยเจริญพันธุ์เหล่านี้เป็นอย่างมาก เพราะนอกจากจะสนับสนุนความตั้งใจของพวกเขาที่จะต่อต้านความเชื่อและค่านิยมที่เป็นกระแสหลัก รวมทั้ง "ลัทธิเหตุผลนิยม" ของปัญญาชนส่วนใหญ่ในฝรั่งเศสแล้ว ยังทำให้พวกเซอร์เรียลิสต์นำเรื่องของ *ความไร้เหตุผล* และ *เรื่องเพศ* มาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ด้วย ผลงานเซอร์เรียลิสต์ซึ่งมีเนื้อหาเน้นหนักทางกามารมณ์และแสดงถึงการต่อต้านกฎเกณฑ์และข้อห้ามทางสังคมและทางศาสนานี้สามารถสร้างความตกตะลึง ความโกรธ และปฏิกิริยาเชิงลบให้แก่ชนชั้นกลางที่เคร่งครัดแบบแผนกฎเกณฑ์และจริยธรรม สมดังเจตนารมณ์ของกลุ่ม

พวกเซอร์เรียลิสต์แถลงว่าที่ตั้งเป้าหมายในการแสวงหาความจริงสูงสุดและเสรีภาพ ก็เพื่อแก้ปัญหาชีวิต ซึ่งหมายความว่าเพื่อให้ตนเองสามารถมีชีวิตอยู่ในโลกที่เป็นจริงได้โดยไม่มีความขัดแย้ง แต่การที่จะบรรลุถึงเป้าหมายนี้ได้ ก่อนอื่นต้องรู้จัก*ตัวตนภายในที่แท้จริงหรือโลกภายใน* เพื่อจะทำให้ความปรารถนาที่แท้จริงซึ่งถูกเก็บกดซ่อนเร้นในส่วนลึกของจิตแสดงตัวออกมา และในขณะเดียวกันก็ต้องหาทางรู้จัก*ผู้อื่น สิ่งอื่น หรือโลกภายนอก*ด้วย เพื่อจะได้สามารถเข้าถึงหรือหยั่งถึงความเร้นลับของมัน และหาทางปรับแปลงโลกภายนอกให้เข้ากับความปรารถนาที่แท้จริงของตนต่อไป พวกเขาเชื่อว่าเมื่อใดก็ตามที่ปัจเจกบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงโลกภายนอกให้เข้ากับโลกภายใน รวมทั้งสามารถผสานความฝันให้เข้ากับความเป็นจริงได้โดยไม่มีความขัดแย้งใด ๆ เมื่อนั้นปัจเจกบุคคลก็จะบรรลุถึง "**ความเป็นจริงสูงสุด**" (la surréalité) หรือ "**จุดสูงสุดในจิต**" (Point suprême) ซึ่งเท่ากับบรรลุถึง**ความหลุดพ้น** หรือได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระอย่างสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้กลุ่มจึงเริ่มกิจกรรมด้วยการศึกษาค้นคว้าทดลองเพื่อแสวงหาความรู้เกี่ยวกับตัวตนภายในและโลกภายนอกให้มากที่สุด

การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับตัวตนภายใน พวกเซอร์เรียลิสต์พยายามทำความรู้จักกับจิตไร้สำนึกในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความฝัน พวกเขาเชื่อว่า การศึกษาค้นคว้าเรื่องความฝันเป็นทางที่จะได้มาซึ่งความรู้เกี่ยวกับสัญชาตญาณและความอยากซึ่งถูกกดเก็บไว้ในส่วนลึกของจิต เพื่อหาทางให้ความฝันกับความจริงอยู่ร่วมกันได้โดยไม่มีความขัดแย้ง มีการทดลองเล่า และบันทึกความฝัน ทดลองทำการเขียนและการวาดภาพอัตโนมัติ และต่อมาก็ทดลองศึกษาเกี่ยวกับความบ้าด้วย เพราะสำหรับพวกเซอร์เรียลิสต์ ความบ้าก็คือ "ความฝันที่ยืดขยาย" ของ "คนไข้"ผู้ต้องการหลีกหนีข้อจำกัดของความเป็นจริงที่เขายอมรับไม่ได้

การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอก เบรอตงและสมาชิกในกลุ่มเชื่อว่า คน วัตถุ และปรากฏการณ์

ที่ได้พบโดยบังเอิญ คือ "สัญญาณ" ของโลกภายนอก หากสามารถติดต่อกับ "สัญญาณ" เหล่านี้ได้ก็จะพบทางที่จะนำไปสู่การเข้าถึงความจริงอันเร้นลับของโลกได้ ด้วยเหตุนี้พวกเซอร์เรียลิสต์จึงคอยโอกาสที่จะได้พบ "สัญญาณ" ของโลกภายนอกและให้ความสำคัญแก่ความบังเอิญมาก เบรอตงถึงกับตั้งทฤษฎีที่ชื่อว่า "ความ**บังเอิญที่เป็นภววิสัย" ขึ้นมาโดยมีแนวคิดว่า การที่คนเราจะได้พบคน (โดยเฉพาะผู้หญิง) ที่ถูกใจเรามากเป็นพิเศษและมีผลกระทบอย่างสำคัญจนสามารถเข้าถึงความเร้นลับของโลกหรือความจริงอันสูงส่งได้นั้น เป็นเพราะ**ทั้งในตัว "ผู้พบ" และ "ผู้ถูกพบ" ต่างมีความต้องการอันซ่อนเร้นที่จะมาพบกันอยู่แล้ว แม้จะดูเหมือนว่ามาพบกันเข้าโดยบังเอิญก็ตาม และด้วยเหตุนี้เอง แรงปรารถนาที่แฝงอยู่ในตัวของทั้งสองฝ่ายจึงตอบสนองกันอย่างฉับพลัน และมีพลังแรงจนถึงกับกระตุ้นผู้พบให้เกิด "การหยั่งเห็น" ได้ ทฤษฎีนี้มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและการสร้างสรรค์ผลงานของกวีและศิลปินเซอร์เรียลิสต์มาก พวกเขาพยายามทำตัวให้ว่าง คอยเฝ้าสังเกตสิ่งแปลกใหม่ที่จะเกิดขึ้นโดยบังเอิญในชีวิตประจำวัน พวกเขาอาจนั่งๆ นอนๆ รอ หรือไม่ก็ออกเดินเที่ยวเล่นอย่างไร้จุดหมายแน่นอนไปตามถนนตรอกซอกซอยที่ไม่เคยไป หรือไปตามสถานที่แปลกๆ เปลี่ยวๆ ในเมืองอันจะทำให้ได้พบคนโดยเฉพาะผู้หญิง (วัตถุ หรือเหตุการณ์) ที่ก่อให้เกิดความอัศจรรย์ใจ ดังนั้นแก่นเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิง และวัตถุที่สัมพันธ์กับความรักหรือแรงปรารถนาจึงมีความสำคัญมากในผลงานของกวีและศิลปินเซอร์เรียลิสต์

ในการนี้ พวกเซอร์เรียลิสต์ได้เสนอ**หลักสุนทรียศาสตร์**เซอร์เรียลิสต์ขึ้นมาใหม่ แนวคิดเกี่ยวกับความงามในทัศนะของกวีและศิลปินเซอร์เรียลิสต์นั้น ต่างจากแนวคิดแบบคลาสสิกโดยสิ้นเชิง กล่าวคือในขณะที่พวกนิยมคลาสสิกเน้นความประสานกลมกลืน ความประณีต ความสมดุลของสัดส่วน และความสวยสง่าสมบูรณ์ ซึ่งจะยกระดับจิตใจผู้ดูผู้อ่านให้สูงลอยด้วยความปีติ ความงามแบบเซอร์เรียลิสต์กลับเน้นที่ลักษณะอันก่อให้เกิดความอัศจรรย์ใจ ทำให้ผู้พบเห็นเกิดอาการชะงักเกร็ง ทั้งแฝงการยั่วยุทางกามารมณ์และซ่อนพลังรุนแรงไว้ภายใน เมื่อได้ประสบโดยบังเอิญก็สามารถรู้ได้โดยนัยอย่างฉับพลันว่าอยู่ในสภาพพร้อมที่จะตอบสนองความปรารถนาทางเพศ นอกจากนี้กวีและศิลปินเซอร์เรียลิสต์ยังให้ความสำคัญแก่สิ่งที่ไม่เคยเห็น สิ่งที่เกิดจากความคิดริเริ่ม พวกเขาต่อต้านการเลียนแบบสิ่งที่คนอื่นทำมาแล้ว รวมทั้งการเลียนแบบธรรมชาติหรือความเป็นจริงภายนอก ทั้งนี้ กวีและศิลปินในกลุ่มจะใช้องค์ประกอบหรือตัวแบบ (modèle) จากโลกภายนอกก็ต่อเมื่อได้แปลงหรือให้ความหมายใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับความปรารถนาจากส่วนลึกของโลกภายในของตนเสียก่อนเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้นพวกเซอร์เรียลิสต์ยังต่อต้านค่านิยมเดิม และทำความตื่นตระหนกให้แก่ชนชั้นกลางด้วยการนำเสนอสิ่งที่ผู้คนทั่วไปเห็นว่า*น่าเกลียด* ไว้ในผลงานวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ด้วย

ผู้หญิงในทัศนะของกวีและศิลปินเซอร์เรียลิสต์

ออองเดร เบรอตง เขียนย้ำไว้ในแถลงการณ์เซอร์เรียลิสต์ฉบับที่ 3 ว่า *"ในกลุ่มเซอร์เรียลิสม์ผู้หญิงจะได้รับความรักและยกย่องดุจ 'มหาสัญญา'...การที่ทั้งหญิงและชายมีความพอใจซึ่งกันและกันอย่างสมบูรณ์ย่อมเพียงพอที่จะทำให้เกิดเอกภาพที่บริบูรณ์ได้"*[1]

---

[1] André Breton. "Du Surréalisme en ses œuvres vives" (1953)

ในขณะที่คริสต์ศาสนาถือว่าผู้หญิงเป็นต้นเหตุที่ทำให้ชายตกต่ำต้องถูกขับออกจากสวนสวรรค์เอเดน และสังคมชนชั้นกลางถือว่าเรื่องเพศหรือเพศสัมพันธ์เป็นเรื่องน่าอับอาย พวกเซอร์เรียลิสต์กลับประกาศยกย่องผู้หญิง (รวมทั้งผู้หญิงโสเภณี) และถือว่าความรัก แรงปรารถนา หรือเพศสัมพันธ์เป็นสิ่งสำคัญสูงสุดสำหรับชีวิตและการสร้างสรรค์ผลงานของพวกเขา เบรอตงระบุว่าการร่วมรักกับหญิงคือพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์แทนที่พิธีกรรมทางศาสนา และชี้ด้วยว่า *"เพศสัมพันธ์ เป็นเสมือนการเปิดเผยให้เห็นการรวมความขัดแย้งเข้าเป็นเอกภาพ ซึ่งทำให้มนุษย์กลับมีพลังขึ้นมาจนสามารถใช้นามของพระเจ้าได้"*[1] เบรอตงและพวกเซอร์เรียลิสต์เชื่อว่า การมีความรักอย่างคลั่งไคล้และมีเพศสัมพันธ์กับหญิง ซึ่งเป็น "สัญญาณ" ของโลก จะทำให้พวกเขาหยั่งถึงความเร้นลับของโลกภายนอกและโลกภายในของตนเองได้ ในชั่วขณะที่เกิดจุดสูงสุดของเพศสัมพันธ์ จะเกิดความสว่างวาบขึ้นในจิต และบรรลุถึงจุดสูงสุดของความรู้และเสรีภาพ พวกเขาขนานนามชั่วขณะจิตที่เป็นอิสระเหนือความขัดแย้งและข้อจำกัดทุกชนิดนี้ว่า *"หรรษภาวะ"* หรือ *"สวรรค์ชาตินี้"* หรือ *"ทางหลุดพ้นในภพนี้"*[2] เบรอตงเขียนไว้ด้วยว่า *"ชั่วฟ้าแลบ มนุษย์พลันกลายเป็นเทวะ"*[3]

เบรอตงและสมาชิกกลุ่มเซอร์เรียลิสต์ได้นำความคิดที่ว่า ความรักที่มีต่อหญิง สามารถทำให้ชายเข้าถึงสภาพอุดมคติ กลับกลายเป็นเทพ หรือเป็นคนใหม่ที่มีชีวิตใหม่ที่มีค่ายิ่งนี้ ไปเทียบเคียงกับปรัชญาและกระบวนการแปรธาตุที่มีค่าต่ำให้เป็นทองของนักเล่นแร่แปรธาตุ มีการเปรียบเทียบชายหญิงที่เป็นคู่รักกันกับ "สารคู่ผสม" ของนักเล่นแร่แปรธาตุ อันได้แก่ กำมะถัน (*ตัวกระทำ* เทียบได้กับ *เพศชาย*) กับ ปรอท (*ตัวถูกกระทำ* เทียบได้กับ *เพศหญิง*) ซึ่งจะหลอมรวมกันเป็น "แม่แร่ปรอท" อันเป็นองค์ประกอบหลักที่หลอมตะกั่วให้เป็นทองได้ เบรอตงเขียนไว้ในแถลงการณ์ฉบับที่ 2 ว่า *"การค้นคว้าของกลุ่มเซอร์เรียลิสม์มีเป้าหมายที่เทียบเคียงได้กับเป้าหมายของการค้นคว้าของนักเล่นแร่แปรธาตุ 'แม่แร่ปรอท' นั้นไม่ใช่อื่นไกล นอกจากสิ่งที่ทำให้จินตนาการของมนุษย์เปลี่ยนสรรพสิ่งให้กลับมีคุณค่าขึ้นอีกครั้งหนึ่ง"*[4] ทั้งนี้หากนักเล่นแร่แปรธาตุใช้แม่แร่ปรอท เป็นเครื่องมือสำคัญในการแปรเปลี่ยนสารค่าต่ำให้มีค่าสูงสุด เครื่องมือสำคัญที่พวกเซอร์เรียลิสต์จะใช้ในการแปรเปลี่ยนมนุษย์ (ผู้ชาย) ที่ "ถูกจองจำ" มีสภาพน่าเวทนา ให้กลายเป็นมนุษย์ที่เสรี มีศักดิ์ศรี และมีคุณค่าสูงสุดดุจ "ทอง" นั้น ก็คือ **กวีนิพนธ์**และ**ศิลปะ** นั่นเอง

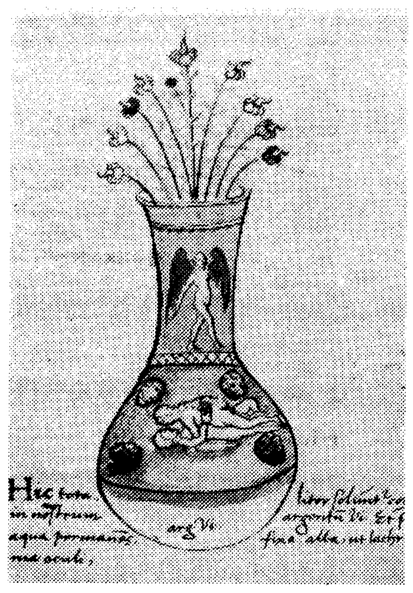

ตัวอย่างผลงานวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ที่สะท้อนแนวคิดนี้ของกวีและศิลปินเซอร์เรียลิสต์ได้ดีที่สุดเห็นจะได้แก่ ภาพจิตรกรรมของ Max Ernst ชื่อ *ไม่มีใครจะรู้ได้ (Les hommes n'en sauront rien, 1922)* และบทกวีของออองเดร เบรอตง ชื่อ *เสรีสังวาส (L'Union libre, 1931)*

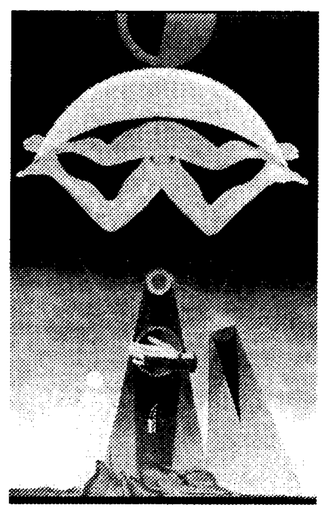

ในภาพชื่อ *ไม่มีใครจะรู้ได้* ของแอร์นสท์นั้น ในแง่หนึ่งดูมีลักษณะเน้นกามารมณ์

---

[1] André Breton. *Anthologie de l'humour noir (1940)*, p.97

[2] "état de grâce", "au-delà", "le salut terrestre".

[3] "Le temps d'éclair, l'homme s'est surprise divinisé" André Breton. *L'Amour fou* (1973)

[4] André Breton "Second Manifeste du Surréalisme" (1930)

แต่ในอีกแง่หนึ่ง จิตรกรต้องการเสนอความหมายแฝงที่แสดงถึง"คู่บ่าวสาวของนักเล่นแร่แปรธาตุ"คือกำมะถันและปรอท แอร์นสท์อธิบายความหมายเชิงสัญลักษณ์ของภาพนี้ไว้ดังนี้ : *"ชายหญิงที่ประกบกันเป็นคู่ลอยอยู่ในอากาศคือสัญลักษณ์ของ* ***"คู่ปฏิปักษ์ประสานกัน"*** *ของนักเล่นแร่แปรธาตุซึ่งมักแสดงในรูปของดวงอาทิตย์กับดวงจันทร์"*

สำหรับ *เสรีสังวาส* ของเบรอตง (ดูภาคผนวก) นั้น ชื่อบทกวีมีความหมายเป็น 2 นัย กล่าวคือ อาจหมายถึงการสังวาสอย่างเสรีระหว่างชายกับหญิง โดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์ข้อห้ามทางสังคมหรือศาสนา และอาจหมายถึงการนำคำมา "สังวาส" กัน หรือเชื่อมโยงกันอย่างอิสระและฉับพลัน โดยไม่คำนึงถึงหลักของเหตุผล แก่นเรื่องสำคัญของบทกวีนี้ คือ ผู้หญิง ซึ่งหมายถึง ทั้งผู้หญิงในอุดมคติของกวี ("แม่สาวของฉัน") และหญิงในอุดมคติเซอร์เรียลิสต์ ซึ่งมีลักษณะเป็นจริงและเหนือจริงในขณะเดียวกัน บทกวีบทนี้ได้รับการยกย่องว่าเด่นที่สุดในการสร้าง*ภาพพจน์แบบเซอร์เรียลิสต์*[1] ภาพพจน์ที่มีชื่อเสียงที่ทำให้ผู้อ่านตกตะลึงงุนงงมากภาพหนึ่ง ได้แก่ การเปรียบโยนีของหญิงกับขุมทองคำธรรมชาติ ("Ma femme au sexe de placer...") ซึ่งทำให้นึกถึงกระบวนการแปรธาตุที่มีค่าต่ำให้เป็นทองของนักเล่นแร่แปรธาตุ และเทียบเคียงกับเป้าหมายของพวกเซอร์เรียลิสต์ที่ต้องการเปลี่ยนชีวิตให้มีค่าดุจ "ทอง" โดยผ่านเพศสัมพันธ์

ความคิดเรื่องเกี่ยวกับ "ทอง" นี้จะโยงต่อไปถึงคำว่า "ทอง" (or) ซึ่งเป็นพยางค์ต้นของคำ "ornitho-rynque" ซึ่งหมายถึง "ตัวตุ่นปากเป็ด" ด้วย การเปรียบโยนีกับตัวตุ่นปากเป็ดนับเป็นภาพพจน์ที่แปลกใหม่ท้าทาย สร้างความประหลาดใจและความงุนงงแก่ผู้อ่านได้มากเช่นกัน

เห็นได้ว่าบทกวีของเบรอตง และภาพจิตรกรรมของแอร์นสท์ดังกล่าว สะท้อนแนวคิดและวิธีการนำเสนอผลงานศิลปะที่เชื่อมโยงกับปรัชญาและกระบวนการของนักเล่นแร่แปรธาตุ และสะท้อนถึงทัศนะของกวีและศิลปินที่มีต่อผู้หญิง เพศสัมพันธ์ นอกจากนี้ยังสาธิตให้เห็นสุนทรียศาสตร์เซอร์เรียลิสต์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะสามารถทำให้ผู้ดูผู้อ่าน เกิดความตกตะลึง มึนงง ถึงแก่บังเกิดมีโลกทัศน์และชีวทัศน์ใหม่ในที่สุด

การเชื่อมโยงผู้หญิงกับธรรมชาติ

น่าสังเกตว่า ในบทกวี *เสรีสังวาส* นี้มีภาพพจน์หลายภาพที่นอกจากจะเชื่อมโยงกับแนวคิดเล่นแร่แปรธาตุแล้ว ยังแสดงถึงการเชื่อมโยงผู้หญิงกับธรรมชาติ (สัตว์ พืช และธาตุทั้ง 4) ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากพวกเซอร์เรียลิสต์เชื่อว่าการได้มีความสัมพันธ์ทางเพศกับหญิงจะทำให้พวกเขาหยั่งถึงความเร้นลับของธรรมชาติ และบรรลุถึงความเป็นจริงที่สูงส่งได้

ภาพพจน์จำนวนมากในบทกวีดังกล่าวเชื่อมโยงผู้หญิงกับสัตว์ พืช และธาตุดิน น้ำ ลม อาทิเช่น

---

[1] กวี-นักเขียนเซอร์เรียลิสต์ให้ความสำคัญต่อการสร้างภาพพจน์ยิ่งกว่าสิ่งใด และหากจะดูว่าผลงานชิ้นใดเป็นเซอร์เรียลิสต์หรือไม่ และเป็นมากน้อยเพียงใดจะต้องดูที่ภาพพจน์เป็นเกณฑ์ตัดสิน ภาพพจน์เซอร์เรียลิสต์ที่ประสบความสำเร็จที่สุด ก็คือภาพพจน์ที่สามารถกระทบความรู้สึกของผู้อ่านได้มากที่สุด ถึงขนาดที่ทำให้เกิดความสว่างวาบจ้าขึ้นในใจ อันเกิดจากการกระทบกันของคำ 2 คำหรือความเป็นจริง 2 อย่างที่ต่างกันโดยบังเอิญ หรือ เป็นอัตโนมัติ (คือ ออกมาจากจิตไร้สำนึก) ได้มากที่สุด ยิ่งภาพพจน์นั้นมีความงามตามแบบเซอร์เรียลิสต์ คือ ก่อให้เกิดอาการชะงักเกร็ง แฝงลักษณะทางกามารมณ์ มีแรงระเบิดอยู่ภายในพร้อมที่จะตอบสนองความปรารถนาของกวี และทำให้ผู้อ่านตกใจมึนงงได้มากเพียงไร ภาพพจน์นั้นก็ยิ่งประสบความสำเร็จมากขึ้นเพียงนั้น

เปรียบเอวกิ่วของหญิงอ่อนไหวกับนากในปากเสือ เปรียบก้นงอนเหมือนหลังหงส์ เปรียบโยนีกับดอกกลาดิโอลัส และสาหร่ายเป็นต้น ในช่วงท้ายกวีเปรียบตาหญิงกับทุ่งหญ้าสะวันนา และเชื่อมโยงตาของนาง กับ ธาตุทั้ง 4 : *"ตาที่เสมอด้วยดิน ด้วยน้ำ ด้วยลม และด้วยไฟ"*

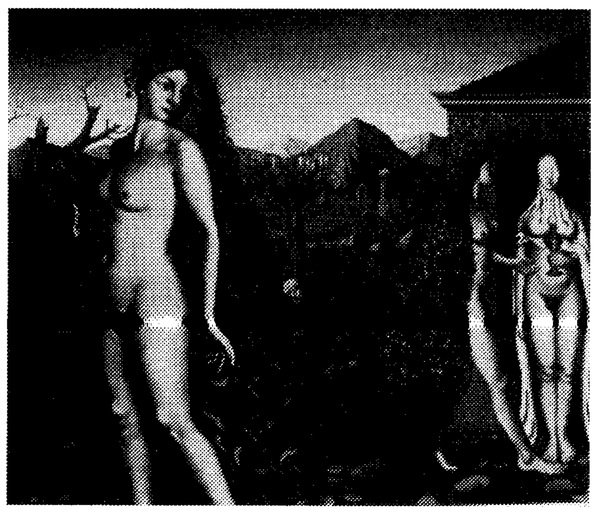

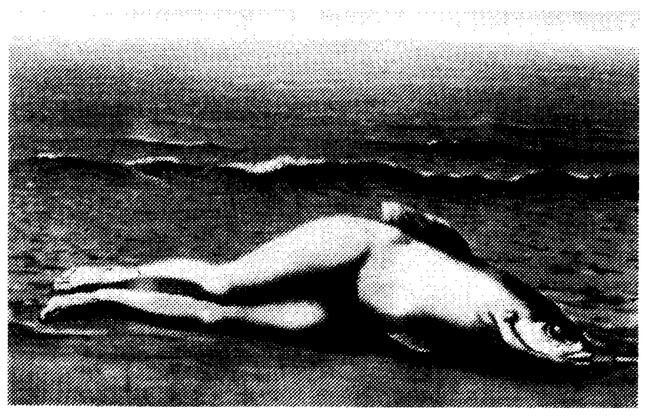

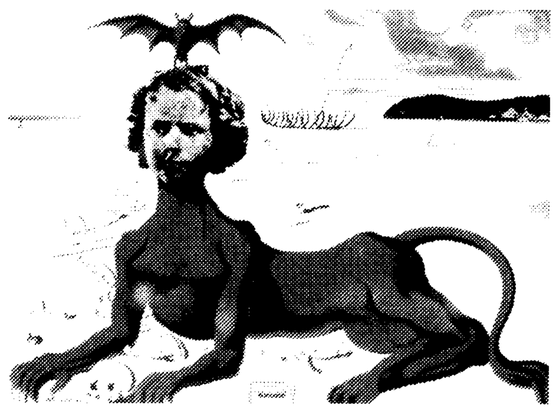

ผลงานของศิลปินเซอร์เรียลิสต์จำนวนมากก็แสดงถึงความเชื่อมโยงระหว่างผู้หญิงกับธรรมชาติเช่นกัน อาทิ Paul Delvaux ศิลปินชาวเบลเยี่ยม เสนอภาพชื่อ *เสน่ห์ราตรี* (*L'Appel de la nuit*, 1937) (ภาพ 3) แสดงให้เห็นหญิงสาวเปลือย 3 คน มีผมเป็นเถาใบไม้เป็นพุ่มดกยาวจรดพื้นดินท่ามกลางทิวทัศน์ที่แห้งแล้ง มีกะโหลกและกระดูกกระจัดกระจายอยู่บนพื้นดิน นับเป็นภาพที่มีลักษณะกึ่งฝันกึ่งจริง มีทั้งความงามและความน่ากลัว ศิลปินชาวเบลเยี่ยมอีกผู้หนึ่งคือ René Magritte แสดงอารมณ์ขันเสียดสีการสร้างภาพแนวสมจริงด้วยการเสนอภาพผู้หญิง-ปลา โดยวาดให้ท่อนล่างเป็นผู้หญิง และท่อนบนเป็นปลา เช่น ในภาพชื่อ *ร่วมประดิษฐ์* หรือ *L'invention collective*, 1934 ส่วน Salvador Dali นั้นก็เชื่อมโยงลักษณะของหญิงกับสัตว์ คือ ตัวสฟิงซ์ : *Shirley Temple, The Youngest Monster...*,1939 โดยแนะถึงความงามที่มาควบคู่กับความดุร้าย ทั้งยังทำให้ผู้หญิงมีมิติเชื่อมโยงกับตำนานอีกด้วย

การเชื่อมโยงผู้หญิงกับวัตถุ

ภาพผู้หญิงที่เชื่อมโยงกับวัตถุเป็นลักษณะเด่นในผลงานเซอร์เรียลิสต์เช่นกัน ในบทกวี *เสรีสังวาส* เบรอตงสร้างภาพพจน์ที่แปลก ท้าทาย ด้วยการเชื่อมโยงหญิงกับวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น เปรียบผู้หญิงกับขวด เปรียบขากับจรวด เปรียบสะโพกกับลำเรือ เปรียบตากับเข็มและอาวุธ และเปรียบโยนีกับลูกกวาด และกระจกเป็นต้น

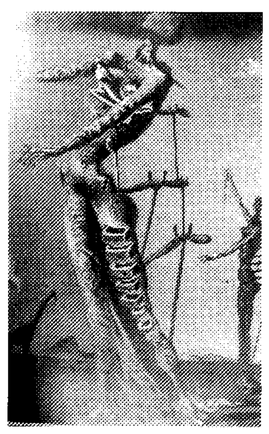

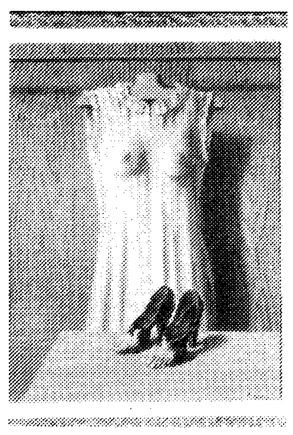

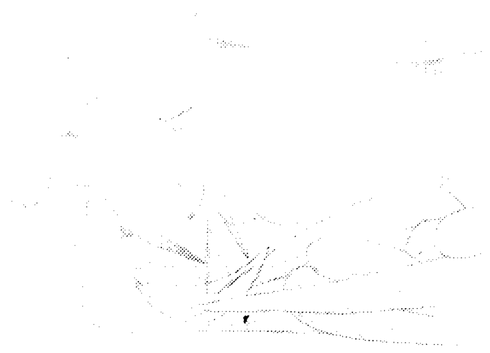

ศิลปินเซอร์เรียลิสต์ก็เสนอภาพผู้หญิงที่เชื่อมโยงกับวัตถุไว้มากเช่นกัน อาทิเช่น ภาพผู้หญิง-ขวด หรือ *La Dame* ของเรอเน มากริตต์ บางครั้งศิลปินก็สร้างความกำกวมระหว่างวัตถุกับผู้หญิง เช่น ภาพของ ซัลวาดอร์ ดาลี ชื่อ *Mae West*, 1934-36 และ *ยีราฟเพลิง* (Giraffes en flame, 1936-37) หรือภาพของ มากริตต์ ชื่อ *การสนทนาในห้องส่วนตัว* (*La Philosophie dans le boudoir,* 1947) เป็นต้น Pablo Picasso นั้นเสนอภาพผู้หญิงให้เหมือนรูปสลักหรือรูปปั้น เช่น ภาพ *สาวน้อยเล่นน้ำโยนบอล* (*Les Baigneuses jouant au*

ballon, 1932) ส่วน Oscar Dominquez ก็เสนอภาพผู้หญิงตามตัวประดับด้วยวัตถุที่มีนัยประหวัดทางเพศ เช่น กระป๋องสี่เหลี่ยม และที่เปิดกระป๋องรูปกุญแจ ดังภาพที่ชื่อ (*Los Perrones,* 1935)

นอกจากภาพจิตรกรรมแล้ว ยังมีประติมากรรมแบบเซอร์เรียลิสต์อีกจำนวนมาก เช่น ผลงานของ W. Freddie ชื่อ *Sex-paralysappeal,* 1936 ผลงานของ Seligmann ชื่อ *Ultra Meuble,* 1938 ผลงานของดาลี เช่นภาพชื่อ *Retrospective Bust of a Woman,* 1933 หรือผลงานของ Méret Oppenheim ชื่อ *Festin Cannibal,* 1959-60 ซึ่งแสดงเป็นผู้หญิงทาสีทองนอนอยู่บนโต๊ะอาหารบนตัวประดับด้วยผลไม้ มีขวดเหล้าองุ่นและเครื่องมือในการรับประทานอาหารวางอยู่ข้างๆ เป็นต้น

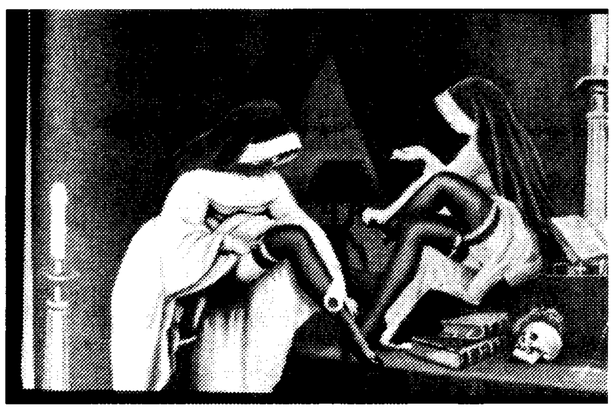

น่าสังเกตว่าไม่ว่าศิลปินเซอร์เรียลิสต์จะแปรสภาพไปในแบบใดก็ตาม ลักษณะที่เด่น คือ นัยประหวัดทางเพศ ไม่เว้นแม้กระทั่งผู้หญิงในร่มเงาศาสนา Clovis Trouille จิตรกรฝรั่งเศสหลังจากที่ได้เสนอภาพชื่อ *การสนทนาในสำนักชีมืด* ในปี 1944 ซึ่งแสดงให้เห็นชีสาวสองคนทำท่ายั่วยวนกามารมณ์โดยแทรกสัญลักษณ์ทางเพศไว้ในภาพแล้ว เขาก็เสนอภาพก้นผู้หญิงที่มีลักษณะคล้ายเครื่องดนตรี ในภาพชื่อ *Oh Calculta! Calculta* (1946) และเล่นคำ Calculta กับคำว่า "cul" ที่แปลว่า "ก้น" อีกด้วย นับเป็นการแสดงถึงอารมณ์ขันแบบเซอร์เรียลิสต์ในอีกลักษณะหนึ่ง

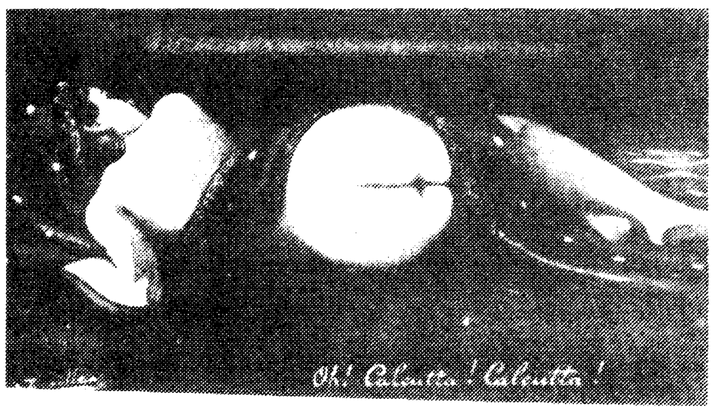

ศิลปินเซอร์เรียลิสต์อีกหลายคนแปรสภาพผู้หญิงให้มีลักษณะน่ากลัว อาทิเช่น ภาพชื่อ *การข่มขืน* (*Le Viol,* 1934) ของ มากริตต์ ซึ่งรวมหน้าและร่างเปลือยของผู้หญิงเข้าไว้ด้วยกัน ส่วนดาลีนั้นก็แสดงความเครียด เพราะ.ความกดดันทางจิตใต้สำนึกออกมาในช่วงที่จะเกิดสงครามกลางเมืองสเปนโดยใช้ผู้หญิงเป็นสื่อ ภาพผู้หญิงที่เสนอมีรูปร่างหน้าตาที่บ่งถึงความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส เช่น ในภาพชื่อ *จัดทรงถั่วแขกต้มเปื่อย : สังหรณ์เห็นสงครามกลางเมือง* (*La Construction molle...Premonition de la guerre,*1936)

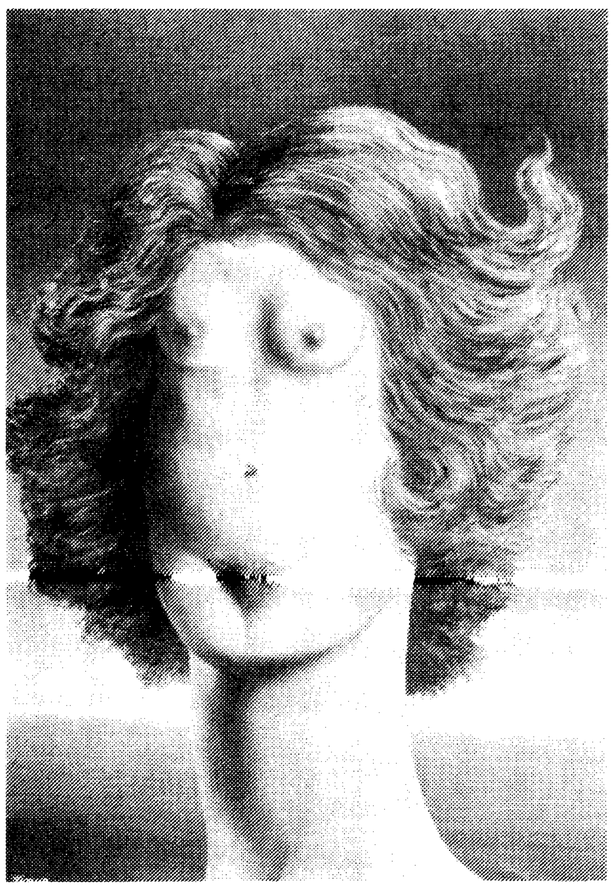

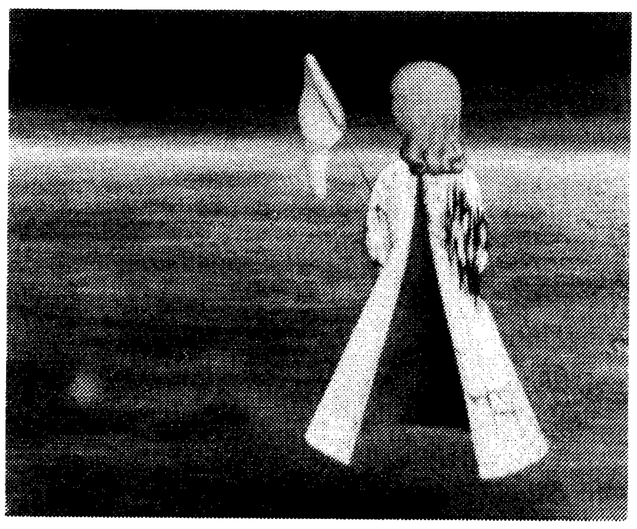

สำหรับศิลปินหญิงที่เข้าร่วมกลุ่มเซอร์เรียลิสต์ในระยะหลังนั้น ส่วนใหญ่สร้างผลงานที่ไม่เด่น หรือท้าทายมากนัก เช่น Toyen ชาวเชค วาดเสื้อผ้าแทนตัวผู้หญิง ดังในภาพชื่อ *สาวละเมอเดิน* (*LaDormeuse,* 1957) **Leonor Fini** ศิลปินหญิงชาวอาร์เจนตินา สื่อแสดงความปรารถนาด้วยการเสนอภาพชายหนุ่มที่ตนใฝ่ฝัน ดังเช่น ในภาพชื่อ *Dans la tour,* 1952 เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป แนวคิดและวิธีการของกวีและศิลปินเซอร์เรียลิสต์ที่นำเสนอเรื่องเพศและผู้หญิงชวนให้ตั้งคำถามเกี่ยวกับทัศนะของเซอร์เรียลิสต์ในด้านภาพลักษณ์ บทบาทและสถานภาพของสตรีมิใช่น้อย หลังจากได้เห็นตัวอย่างผลงานวรรณศิลป์ และทัศนศิลป์เซอร์เรียลิสต์มาพอสมควร เราอาจตั้งคำถามกับตัวเองว่า พวกเซอร์เรียลิสต์ยกย่องเทิดทูนผู้หญิงจริงดังที่หัวหน้ากลุ่มได้ประกาศไว้หรือไม่ แม้เซอร์เรียลิสม์จะเป็นผลผลิตของความคิดตะวันตกที่มีพลังน่าทึ่ง เป็นมรดกทางปัญญาสำคัญที่ฝากไว้แก่วงการศิลปะ-วรรณกรรม และมีคุณค่าน่าสนใจในฐานะที่เป็นกระบวนการของตะวันตกที่แสวงหาความหมายของชีวิตและโลก แต่เราคงอดไม่ได้ที่จะรู้สึกกังวลต่อการที่พวกเซอร์เรียลิสต์เอาผู้หญิงไปใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาสิ่งที่พวกเขาเหมาเอาว่าจะนำไปสู่ "ความหลุดพ้น" กระบวนการใดที่มนุษย์มิได้เป็นจุดสุดยอดแห่งระบบความคิด หากแต่เป็นเพียงหนทางที่จะนำไปสู่สิ่งอื่น กระบวนการนั้นอาจเรียกได้ว่าเป็นแต่เพียง มนุษยธรรมนิยมกำมะลอ

ภาคผนวก

ตัวอย่างบทกวีเซอร์เรียลิสต์

André Breton: L'Union libre (1931) — เสรีสังวาส

Ma femme à la chevelure de feu de bois	แม่สาวของฉันมีผมเหมือนไฟโหมฟืน
Aux pensées d'éclairs de chaleur	ความคิดแวบไวปานฟ้าแลบเร่าระอุ
A la taille de sablier	มีเอวดุจนาฬิกาทราย
Ma femme à la taille de loutre entre	แม่สาวของฉันมีเอวกิ่วอ่อนไหวราวกับนากในปาก
les dents du tigre	เสือที่คาบคั้น
Ma femme à la bouche de cocarde et de	แม่สาวของฉันมีปากสีชาดล้อมดาราวลีอันเลิศรัศมี
d'étoiles de dernière grandeur	
Aux dents d'empreintes de souris blanche	มีฟันเหมือนรอยตีนหนูขาวประทับอยู่บนหิมะ
sur la terre blanche	ที่คลุมดิน

A la langue d'ambre et de verre frottés	ลิ้นเหมือนอำพันและแก้วที่ขัดใส
Ma femme à la langue d'hostie poignardées	ลิ้นแลดูเหมือนกับรอยเลือดซับกลางขนมปังศักดิ์สิทธิ์
...	...
Ma femme aux épaules de champagne	ไหล่แม่สาวของฉันเหมือนบ่าขวดเปี่ยมแชมเปญ
Et de fontaine à têtes de dauphins sous la glace	และเหมือนน้ำที่พุพุ่งจากหัวปลาวาฬใต้น้ำที่เย็นแข็ง
Ma femme aux poignets d'allumettes	แม่สาวของฉันมีข้อมือดุจไม้ขีดไฟ
...	...
Ma femme aux jambes de fusées	แม่สาวของฉันมีขาเพรียวลมเหมือนจรวด
Aux mouvements d'horlogerie et de désespoir	ก้าวสม่ำเสมอเหมือนนาฬิกากับความสิ้นหวัง
...	...
Ma femme aux hanches de nacelle	มีสะโพกโค้งคล้ายลำเรือ
Aux hanches de lustre et de pennes de flèche	เหมือนโคมช่อ เหมือนขนนกที่หางลูกศร
Et de tiges de plumes de paon blanc	และเหมือนก้านขนนกยูงขาว
...	...
Ma femme aux fesses de dos de cygne	แม่สาวของฉันมีก้นงอนเหมือนหลังหงส์
Ma femme aux fesses de printemps	แม่สาวของฉันมีก้นงามเหมือนฤดูใบไม้ผลิ
Au sexe de glaïeul	มีโยนีดังดอกกลาดิโอลัส
Ma femme aux sexe de placer et d'ornithorynque	แม่สาวของฉันมีโยนีดุจขุมทองคำธรรมชาติ และตัวตุ่นปากเป็ด
Ma femme au sexe d'algue et de bonbons anciens	แม่สาวของฉันมีโยนีดุจสาหร่าย คล้ายลูกกวาดตำรับโบราณ
Ma femme au sexe de miroir	แม่สาวของฉันมีโยนีเหมือนกระจกเงา
Ma femme aux yeux pleins de larmes	ตาแม่สาวของฉันรื้นด้วยหยาดน้ำตา
Aux yeux de panoplie violette et d'aiguille aimantée	ตาสีม่วงเหมือนสรรพาวุธ ดุจเข็มแหลมที่มีฤทธิ์แม่เหล็ก
Ma femme aux yeux de savane	ตาแม่สาวของฉันประหนึ่งทุ่งสะวันนา
Ma femme aux yeux d'eau pour boire en prison	ตาแม่สาวของฉันดั่งน้ำดื่มในยามติดคุก
Ma femme aux yeux de bois toujours sous la hache	ตาแม่สาวของฉันเหมือนไม้ที่อยู่ใต้คมขวาน
Aux yeux de niveau d'eau d'air de terre et de feu	ตาที่เสมอด้วยดิน ด้วยน้ำ ด้วยลม และด้วยไฟ

(อ้างใน สดชื่น ชัยประสาธน์ : *การตีความความเป็นจริงในกวีนิพนธ์และจิตรกรรมเซอร์เรียลิสต์ในฝรั่งเศส* หน้า 60-61)

บรรณานุกรม

สดชื่น ชัยประสาธน์, *การตีความความเป็นจริงในกวีนิพนธ์และจิตรกรรมเซอร์เรียลิสต์ในฝรั่งเศส ค.ศ. 1919-1969* (พิมพ์ครั้งที่ 2), กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, 2537.